

УДК 351.88

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Скрябіна Д.С.

аспірант Класичного приватного університету

I. Вступ

Участь держави в організації і здійсненні зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД) – характерна особливість для високорозвинутих країн. Державне регулювання в таких країнах охопило практично всі стадії ЗЕД: починаючи від аналізу ситуації в країні та за кордоном, розробки зовнішньоекономічної стратегії, визначення структурних і географічних пріоритетів та закінчуючи використанням широкої системи заходів контрольно-регульовального і фінансово-стимуляційного характеру.

У практиці державного регулювання ЗЕД високорозвинутих країн використовується широкий арсенал взаємодоповнювальних методів: законодавчі, адміністративно-правові, економічні, неформальні – що дає змогу забезпечувати досягнення поставлених цілей [9, с. 148].

Державна політика регулювання ЗЕД у країнах з розвинутими ринковими відносинами стала одним із головних важелів перетворення зовнішньоекономічних зв'язків у дієвий фактор їх розвитку. Зовнішньоекономічні зв'язки, як правило, сприяють інтеграційним процесам у світовому господарстві з максимальним урахуванням національних інтересів.

II. Постановка завдання

Мета статті – проаналізувати зарубіжний досвід державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та з'ясувати можливість його застосування в Україні.

III. Результати

Питанням розвитку і державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності присвячені наукові розробки вітчизняних та зарубіжних учених у сфері державного регулювання: М. Абрамса [10], О. Гребельника [1], Я. Єрємова, А. Кіреєва, Н. Колосовського, Н. Кузнецова, Ю. Макогона, А. Погорлецького [8], М. Портера [12], А. Румянцева, А. Філіпенка та ін. Автори у своїх працях докладно висвітлюють розвиток зовнішньої торгівлі в країнах Європи, Азії й Америки та впливу держави на нього.

Для визначення шляхів удосконалення системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні в сучасних умовах розглянемо механізм державного управління ЗЕД за останні роки у високорозвинутих країнах, які займають провідні позиції у світовій торгівлі (Китай, Німеччина, США, Японія, Франція, Великобританія) (див. табл.).

Таблиця

Основні країни-експортери та країни-імпортери у світовій торгівлі товарами у 2009 р. [11, с. 13]

Країна	Експорт		Країна	Імпорт	
	Сума, млрд дол. США	Питома вага, %		Сума, млрд дол. США	Питома вага, %
Китай	1202	9,6	США	1605	12,7
Німеччина	1126	9,0	Китай	1006	7,9
США	1056	8,5	Німеччина	938	7,4
Японія	581	4,6	Франція	560	4,4
Нідерланди	498	4,0	Японія	552	4,4
Франція	485	3,9	Об'єднане Королівство Великобританії та Північної Ірландії	482	3,8
Італія	406	3,2	Нідерланди	445	3,5
Бельгія	370	3,0	Італія	413	3,3
Республіка Корея	364	2,9	Гонконг, Китай	352	2,8
Об'єднане Королівство Великобританії та Північної Ірландії	352	2,8	Бельгія	352	2,8
Інші країни	6050	48,5	Інші країни	5977	47,0
Усього	12 490	100,0	Усього	12 682	100,0

Беззаперечним лідером у світовій торгівлі товарами на сьогодні є США. Проте, за результатами досліджень американських учених, так було не завжди. Досить трива-

лий час США були економічно самодостатньою і “закритою” країною. Це пояснюється високим рівнем забезпеченості країни енергетичними й іншими природними ресурсами

та наявністю добре структурованої економіки, яка майже в повному обсязі задовольняла потреби багатосекторного внутрішнього ринку. У цей період державна торговельна політика була спрямована на обмеження імпорту готової продукції з одночасним наданням суттєвих преференцій фірмам і компаніям, що здійснювали імпорт стратегічно важливої сировини – нафти та газу. Водночас проводилася політика, спрямована на помірне збільшення експорту [7, с. 137].

Розвиток світогосподарських зв'язків США зумовив необхідність перегляду державної зовнішньоекономічної політики, що вилилося в структурні перетворення економіки та супроводжувалося формуванням розгалуженої системи зовнішньоекономічних зв'язків шляхом створення мережі транснаціональних компаній і корпорацій [6, с. 46–47]. У цей самий період на державному рівні застосовувалися досить гнучкі механізми щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності, які були орієнтовані виключно на захист і розвиток національної економіки [4, с. 117]. Зовнішньоекономічна політика США відображає напрям їх стратегічних пріоритетів, націлений на розширення торговельних відносин з партнерами по НАФТА, особливо з Канадою.

Однак серйозною проблемою для США є значне (більше ніж у 1,5 раза) переважання імпорту над експортом. Основними джерелами незбалансованості зовнішніх зв'язків є пасиви в торгівлі з Японією, державами Західної Європи і новими індустріальними країнами, а останнім часом з Китаєм. У зв'язку із цим американська адміністрація посилює заходи, спрямовані на стимулювання експорту. Ухвалено державну програму консультативної допомоги американським експортерам з приводу особливостей окремих зарубіжних ринків. Розгорнуто широкомасштабну кампанію з подолання бар'єрів для іноземних товарів на ринках Японії, Китаю, деяких нових індустріальних країн [5, с. 224].

Сенсаційним для світової спільноти є стрімкий розвиток зовнішньоекономічних відносин Китаю, який в останню чверть ХХ ст. показав надзвичайно високі темпи розвитку й наблизився до найпотужніших в економічному плані країн [3, с. 522]. Утримання високих темпів розвитку дало країні змогу наприкінці 1990-х рр. вийти на десяте місце у світі, а після вступу у 2002 р. до СОТ вже у 2005 р. піднятися на третю позицію у світовому рейтингу найбільших країн – експортерів та імпортерів товарів і послуг, а у 2009 р. – перше місце з експорту товарів. При цьому країна зберігає позитивний баланс у зовнішньоторговельних відносинах і практично повністю контролює ринок Схід-

ної Азії та динамічно захоплює ринки Східної Європи, Росії й Америки.

Досягнення таких результатів стало наслідком відкритої зовнішньоекономічної політики, яка була орієнтована на розширення економічних зв'язків із зарубіжними партнерами, залучення іноземного капіталу в економіку країни та створення спеціальних економічних зон і відкритих економічних регіонів. Залучений іноземний капітал вкладено в обробну промисловість, завдяки чому в країні виникли нові високотехнологічні галузі промисловості. Крім того, іноземний капітал зайняв провідні позиції у зовнішній торгівлі Китаю, переважну частку торговельного обороту країни здійснюють підприємства з іноземним капіталом.

Зі вступом до СОТ зовнішньоекономічна політика Китаю стає ще більш ліберальною, що виявляється у зниженні тарифних і нетарифних обмежень та створенні сприятливого клімату для залучення іноземних інвестицій. Наявність значного внутрішнього ринку Китаю та ліберальної інвестиційної політики дало змогу вийти на друге місце у світі (після США) за щорічним залученням іноземного капіталу в економіку країни.

Поступившись Китаю порівняно з 2008 р., на третьому місці в світі за обсягами торгівлі товарами у 2009 р. знаходиться Німеччина, яка в перші роки свого існування здійснювала політику вільної торгівлі. В економічній стратегії уряду Німеччини розвитку зовнішньоекономічних зв'язків відведена ключова роль з урахуванням високої залежності стану економіки від результатів її участі у світогосподарських зв'язках. Основою зовнішньоекономічної політики Німеччини є розвиток економічних зв'язків з її головними зовнішньоекономічними партнерами: країнами ЄС, США та Японією. Особлива увага приділяється розширенню присутності німецьких фірм на ринках країн Південно-Східної Азії, Латинської Америки, півдня Африканського континенту, Східної і Центральної Європи. Першочергове значення в зовнішньоекономічній політиці Німеччини надається зміцненню ЄС, в якому Німеччина посідає ключове місце, будучи локомотивом західноєвропейської інтеграції [4, с. 115].

Зовнішня торгівля – одна з найдинамічніших галузей економіки Німеччини, стимулятор її економічного зростання, що перетворила країну на одного з найважливіших експортерів та імпортерів світу. Стимулюванню німецького експорту сприяє розвинута система фінансування і страхування зовнішньоекономічної діяльності. Крім того, з метою сприяння зовнішньоекономічній діяльності німецьким фірмам надається державна фінансова підтримка для їх участі в зарубіжних виставках і ярмарках, завдяки чому ініціюється близько 20% усього німе-

цького експорту, розширюється мережа німецьких зовнішньоторговельних палат. Висока конкурентоспроможність німецької промисловості на світових ринках забезпечується, як правило, за рахунок переваг в її нецінових параметрах, зокрема, переваг у якості і технічному рівні продукції, відмінному сервісі, чіткому дотриманні термінів поставок та ін. Німеччина є одним із найбільших у світі експортерів капіталу. Німецькі компанії посідають третє місце в міжнародному рейтингу ОЕСР за обсягом інвестицій за кордон. Експорт капіталу з Німеччини був офіційно дозволений у 1952 р. Зворотну тенденцію має динаміка прямих інвестицій. Частка прямих капіталовкладень німецьких фірм за кордон у загальному обсязі зарубіжних інвестицій останніми роками становить від 25 до 35%, тоді як аналогічний показник для іноземних капіталовкладень в економіку Німеччини не перевищує 5%. Головні інвестори Німеччини – кредитні інститути, інвестиційні і страхові компанії. У виробничому секторі найбільша інвестиційна активність спостерігається в хімічній промисловості та автомобілебудуванні. Уряд Німеччини надає гарантії для прямих інвестицій німецьких компаній за кордон і цим підвищує свою експансію на світовому ринку [2]. Німецька модель соціального ринкового господарства, що сформувалася в основному у результаті реформ Л. Ерхарда наприкінці 1940–1950-х рр., визначається як поєднання ефективного конкурентного ринкового господарства із сильною соціальною (перерозподільчою) політикою, що забезпечує реалізацію принципу соціальної справедливості. Проте концепція цієї моделі із самого початку спиралася на ефективну конкуренцію і запобігання концентрації економічної влади, внаслідок чого державне втручання обмежується; причому потреба в такому втручанні має скорочуватися, оскільки ефективний розвиток ринкової економіки знімає гостроту соціальних проблем. На практиці початкова модель піддалася зовнішній дії “глобального регулювання” і монетаристського регулювання пропозиції. Ряд базових елементів (тарифна автономія, система обов’язкового соціального страхування) істотно знижує ефективність економіки. Криза моделі вимагає її глибокого реформування, за якого можливе повернення на новому рівні до початкових принципів [2, с. 95].

Японська практика регулювання ЗЕД спирається на широку нормативно-правову базу. Системою заходів законодавчого й адміністративно-правового регулювання є ієрархічна піраміда, яку завершує закон про валютний обмін і зовнішню торгівлю. Цей закон визначає загальну концепцію державного регулювання і має узагальнювальний характер. Він делегує повноваження дета-

льного делегування ЗЕД в тих чи інших сферах підзаконним актам. На думку японців, це дасть змогу більш повно враховувати й адекватно реагувати на зміни в міжнародній законодавчій ситуації і нові моменти в розвитку національного господарства. Також законодавство складають закони, які регулюють основні блоки ЗЕД: експортно-імпортні операції; митно-тарифну сферу; обслуговування зовнішньої торгівлі (закони про експортну інспекцію, страхування зовнішньої торгівлі, надзвичайні заходи з розвитку імпорту і розширення прямих інвестицій в Японії, банках, страховому бізнесі, цінних паперах, біржах та інше); стандарти і технічні вимоги (закон про промислову стандартизацію та інше); права інтелектуальної власності (закони про патенти, авторські права тощо). Митне регулювання ЗЕД тісно пов’язується із завданнями структурної переорієнтації економіки. Розв’язанню поставлених завдань сприяє широка диференціація ставок митного тарифу.

Важливим напрямом державної участі в ЗЕД є інформаційне забезпечення комерційної роботи, збір і аналіз зарубіжної комерційної інформації. Показовим прикладом є Японська організація сприяння розвитку зовнішньої торгівлі (ДЖЕТРО), створена в 1958 р. Вона є некомерційною і повністю фінансується урядом. ДЖЕТРО займається вивченням світових товарних ринків, збором і аналізом маркетингової інформації, організацією виставок японських товарів за кордоном і інших торговельних виставок у Японії, рекламою і видавничою справою. Ця організація має 79 представництв у 56 країнах світу. Маючи розгалужену мережу різного роду закладів у багатьох країнах світу, ДЖЕТРО є одним із найбільших у світі джерел ділової інформації, її база даних оперує великою кількістю відомостей, у тому числі масштабним переліком зарубіжних експортерів і японських імпортерів [9, с. 160]. Японія у 2009 р. займала четверте місце в міжнародному товарообігу, що становило 1133 млрд дол. США, або 9% загального світового зовнішньоторговельного обороту.

Наразі до п’ятірки лідерів торговельних країн світу входить Франція з такими показниками у 2009 р.: експорт товарів – 485 млрд дол. США, імпорт – 560 млрд дол. США – бо, перш за все, зовнішня торгівля, є однією з найбільш динамічних галузей і головною формою участі країни в системі світогосподарських відносин.

Французький уряд певний час підвищував протекціоністські митні збори, при цьому в країні переважав імпорт товарів. Відставання експорту в 1,6 раза пояснювалося вільним розвитком господарства. Згодом Франція відіграла роль світового кредитора. До 1970-х рр. XIX ст. капітали спрямо-

увалися в облігації, акції промислових підприємств. З кінця XIX ст. Франція вивозила капітал переважно в позиковій формі, тобто надавала його у вигляді державних позик і цінних паперів [4, с. 15]. Зростання рівня відкритості французької економіки виявляється в збільшенні експортної спрямованості виробництва в провідних галузях промисловості. Експортна квота в обробній промисловості перевищує 36% при явному домінуванні галузей електротехнічного і транспортно-машинобудування [5, с. 272].

Французька модель державного регулювання ЗЕД характеризується надзвичайно широкими для ринкової економіки масштабами діяльності держави. Ринкові регулятори в країні традиційно слабші, ніж в інших розвинутих країнах. Це зближує господарський механізм, що склався у Франції, з його південноєвропейськими варіантами (відносна слабкість національних підприємців, функції яких значною мірою бере на себе держава, в соціальному аспекті – наявність впливових лівих політичних сил). На сьогодні роль держави в економіці надзвичайно сильна, а діяльність підприємств надмірно регламентована [2, с. 96].

Великобританія, яка завжди відіграла провідну роль в світовій торгівлі, у 1940-х рр. здійснювала політику вільної торгівлі та поміркованого протекціонізму, бажаючи встановити економічне панування у світі. Режим торговельної політики світового ринку негативно вплинув на розвиток зовнішньоторговельних зв'язків країни. Зовнішньоторговельний баланс Великобританії пасивний, тобто імпорт переважає над експортом, проте платіжний баланс за всіма формами зовнішньоекономічних зв'язків активний.

Розвивається сфера послуг, значення якої в експорті Великобританії зростає [4, с. 116]. Поглиблення міжнародного розподілу праці призвело до того, що Великобританія почала у дедалі більших масштабах ввозити промислові товари, частина з яких не вироблялася в країні. Зростання імпорту призвело до вживання активних заходів щодо розширення експорту, проте за темпами його зростання держава все ж таки значно відставала від інших розвинутих країн, і її частка у світовому експорті знизилася. На сьогодні питома вага обробної промисловості в експорті Великобританії зростає. Приблизно 40% експорту припадає на продукцію машинобудування. Одним з головних завдань ТНК держави є захоплення ринків збуту країн, що розвиваються.

Італійська модель має такі самі специфічні особливості південно-європейської соціально-економічної моделі, як і інші країни європейського Середземномор'я. Їй притаманні такі властивості: переважання "сімейного" типу власності, що супроводжується

високим рівнем концентрації капіталу у верхній ланці виробничої структури при надзвичайному його розпорощенні в нижньому, базовому ешелоні; пряма та активна, аж до диригування, участь держави у виробничому процесі; експортна спеціалізація на галузях середнього технологічного рівня, включаючи деякі види послуг (туризм), при хронічно негативному сальдо обміну технологією з країнами-лідерами [2, с. 97]. Зовнішньоторговельний оборот Італії у 2009 р. становив 819 млрд дол. США, у тому числі експорт – 406 млрд дол. США, імпорт – 413 млрд дол. США.

IV. Висновки

Таким чином, раціональні елементи державного регулювання ЗЕД у зарубіжних країнах можуть бути використані в Україні за умови всебічного врахування стану її економіки та національних особливостей. Очевидна необхідність підвищення ролі держави в організації та здійсненні ЗЕД, особливо в кризові, перехідні і стабілізаційні періоди. Стосовно українських умов це означає не повернення до системи державної монополії на ЗЕД, а посилення організаційного і контрольного начала. Стає виправданим розширення державної участі у визначенні й реалізації цілей, пріоритетів, основних напрямів структурної політики, її тісного зв'язку із зовнішньоекономічним регулюванням.

Особливого значення набуває зміцнення в Україні законодавчого і нормативного організаційно-правового підґрунтя державного регулювання ЗЕД. Бажано підвести законодавчу базу під ті форми зовнішньоекономічних зв'язків, які ще не мають законодавчої регламентації. Позитивну роль може відіграти внесення змін і доповнень до ряду важливих чинних законів, указів Президента, постанов Уряду.

В Україні назріла потреба у формуванні загальнодержавної системи інформаційного забезпечення зовнішньоторговельної діяльності, необхідна умова ефективного функціонування якої – створення широкої мережі інформаційно-консультативних служб.

Зарубіжний досвід свідчить про важливість посилення захисту внутрішнього ринку, зокрема, підтверджує, що ефективно здійснення функцій регулювання і контролювання у сфері ЗЕД можливе лише за умови залучення всього спектра інструментів, котрі існують у цій сфері. В Україні, де державними органами застосовується порівняно вузький набір засобів регулювання, було б корисним узяти на озброєння весь їх арсенал.

Література

1. Гребельник О.П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності : підручник / О.П. Гребельник. – К. : Центр навч. літ-ри, 2005. – 696 с.

2. Гутник В. Модели социально-экономического развития стран Западной Европы / В. Гутник // Общество и экономика. – 2000. – № 2. – С. 92–98.
3. Козак Ю.Г. Міжнародна економіка: в питаннях та відповідях / Ю.Г. Козак, В.В. Ковалевський, К.І. Ржепішевський. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 608 с.
4. Лановик Б.Д. Економічна історія України і світу : підручник / Б.Д. Лановик, З.М. Матисякевич, Р.М. Матейко ; [за ред. Б.Д. Лановика]. – 4-те вид., випр. і доп. – К. : Вікар, 2001. – 477 с.
5. Мировая экономика. Экономика зарубежных стран : учеб. для вузов / [Е.Ф. Авдокушин, А.В. Бойченко, В.Ф. Железова, В.А. Зубенко ; под ред. В.П. Колесова и М.Н. Осьямова]. – 3-е изд. – М. : ФЛИНТА : Моск. психол.-соц. ин-т, 2001. – 479 с.
6. Мировая экономика: введение во внешнеэкономическую деятельность : учеб. пособ. для вузов / [М.В. Елова, Е.К. Муравьева, С.М. Панферова и др. ; под ред. А.К. Шуркалина, Н.С. Цыпиной]. – М. : Логос, 2000. – 248 с.
7. Письмаченко Л.М. Державне управління зовнішньоторговельною діяльністю в Україні: регулювання та контроль : монографія / Л.М. Письмаченко. – Донецьк : Юго-Восток, Лтд, 2008. – 366 с.
8. Погорлецкий А.И. Экономика зарубежных стран : учебник / А.И. Погорлецкий. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2000. – 492 с.
9. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Д.М. Стеченко. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Знання, 2004. – 262 с.
10. Abrams M. Emerging Clusters in Regional Economies. Paper Presented at the Technopolis'99 Conference, Ottawa / M. Abrams. – Canada. – september.
11. International Trade Statistics 2010 [Електронний ресурс] / World Trade Organization. – Geneva: WTO Publications, 2010. – 251 p. – Режим доступу: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2010_e/its2010_e.pdf.
12. Porter M. Competitive Advantage, Agglomeration Economies and Regional Policy. International Regional Science Review 19, nos. 1&2, 2001.

Скрябіна Д.С. Зарубіжний досвід державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Анотація. У статті проаналізовано досвід державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності високорозвинутих країн світу та визначено шляхи вдосконалення і способи застосування зарубіжного досвіду в Україні.

Ключові слова: державне регулювання, зовнішньоекономічна діяльність, державна політика, зарубіжні країни, високорозвинуті країни.

Скрябина Д.С. Зарубежный опыт государственного регулирования внешнеэкономической деятельности

Аннотация. В статье проанализирован опыт государственного регулирования внешнеэкономической деятельности в высокоразвитых странах мира и определены пути усовершенствования и способы применения зарубежного опыта в Украине.

Ключевые слова: государственное регулирование, внешнеэкономическая деятельность, государственная политика, зарубежные страны, высокоразвитые страны.

Skryabina D. Foreign experience of public adjustment of external economic activities

Annotation. In the article the experience of public adjustment of external economic activities in highly developed countries of the world is analysed and the ways of improvement and foreign experience application in Ukraine are defined.

Key words: public regulation, external economic activities, foreign countries, highly developed countries.